

# RAZVOJ OBITELJI U DRUŠTVU

Lovro Mihelić



*Život u postmodernim obiteljima roditeljima pruža više mogućnosti u osobnom, profesionalnom i socijalnom životu nego u modernim obiteljima. Majke se odlučuju na ulogu majke i poslovne žene, brigu o djeci sve više preuzimaju profesionalci, a rastave brakova su u porastu, kao i obitelji s jednim roditeljem.*

## Uvod

Ako danas pogledamo u rječnike, vidjet ćemo različite, ali ipak srodne definicije obitelji. Uzmimo pojam kako ga definira *Opća enciklopedija*: obitelj je „osnovna društvena zajednica zasnovana na zajedničkom životu užeg kruga krvnih srodnika, obično roditelja i djece, u kojoj se sjedinjuju biološko-reproduktivne, ekonomske i odgojne funkcije“. Ovdje vidimo dva osnovna elementa: rodbinska veza i zajednički život. Možemo jednostavno reći da je obitelj temeljna jedinica ljudskoga društva<sup>1</sup>, definicija koja je danas najjednostavnija i najuobičajenija. Obitelj je nezamjenjivi dio društva i zato je moramo promatrati kroz prizmu povijesnih razdoblja i društvenih uređenja. Tijekom razvoja društva u povijesti obitelj je uspješno odolijevala izazovima. Svaki je izazov bio ispit obiteljske prilagodljivosti, a na kušnju su stavljani struktura, vrijednost i funkcije obitelji.

## Obitelj u demokratskoj Ateni

Već su stari Grci uvidjeli važnost obiteljske zajednice. Članovi kuće u Ateni bili su obitelj i robovi. Unutar kuće najsnažnija je nit bila veza između muškarca i žene kao društveno dopuštena i prihvatljiva. Pojedinaac kao osamljena individua koja nema sposobnost udruživanja u bračnu vezu bio je društveno neprihvatljiv. Unutar te zajednice muškarac je imao vlast nad ženom koja je bila određena, po Aristotelu, njihovom prirodom. Nema jednakosti jer nema zajedničke kreposti. Ako atensku obitelj promatramo kao in-

<sup>1</sup> Usp. Josip ČORIĆ, Hrvatska obitelj danas, u: *Crkva u svijetu* 37, Split, 2002., 53.

stituciju, jasno je da se od njezinih članova očekivalo društveno prihvatljivo ponašanje. To su ponašanje određivali običaji ukorijenjeni duboko u svijest naroda. Država je sankcionirala ponašanje koje je bilo protivno navadama predaka. Za obitelj i njezine članove bilo je važno vlasništvo zemlje i mogućnost raspolaganja njome. Imati zemlju za obitelj je značilo pravo bogatstvo. No imati zemlju značilo je imati obveze prema zajednici. Ispunjenje tih obveza ležalo je na svim članovima obitelji. Ispunjenje obveza pojedinaca prema zajednici bilo je pitanje časti i moralnoga lika svakoga Atenjanina. Gubitak građanske časti, tzv. atimija<sup>2</sup>, značila je i zapljenu imovine. Atimija se posredno odnosila na cijelu obitelj koja je bez imovine teško mogla opstati. Još jedna važnost imovine za atensku obitelj bila je u tome što je ona značila život u starim danima jer tada nije bilo socijalne skrbi tako da je gubitak imovine značio smrt. Atenjanke, za razliku od Spartanki, nisu mogle biti nasljednice i vlasnice zemlje pa je za nasljednicu, tzv. epikleru, bio određen poseban nasljedni režim. Ostavitelj koji je imao jedinicu kćer mogao je oporukom odrediti nasljednika koji će oženiti kćer. Ako je ostavitelj umro bez oporuke, arhont<sup>3</sup> je preuzeo brigu o kćeri. Obitelj je sličila polisima. Bila je mala država u kojoj nema mjesta individualizmu

i u kojoj ni mjesto ni uloga njezinih članova nisu upitni. Obitelj je u Ateni bila kao kolektiv puno veća jednota od samoga polisa. Bila je neopterećena nadmetanjem s ostalim institucijama, svjesna svoje pripadnosti čuvstvenom i privatnom. Ona neće kao polis opijen slavom dočekati kraj.<sup>4</sup>

### Starorimska obitelj

U staro je doba rimska obitelj bila upravljena na oca (*pater familias*). On je u kući bio jedini nositelj prava. Imao je apsolutnu vlast nad svojom obitelji. On je odlučivao o primanju novorođenoga djeteta. Smije ga odbaciti, prodati i ubiti.<sup>5</sup> Žena (*mater familias*) je mužu bila partnerica i dama u kući, ali on ju je mogao otpustiti, i to bez navođenja razloga.

Rimljani su za sklapanje ženidbe imali običaj obaviti religiozni obred s prinosom pirova kolača bogovima, ali pučke su se stranke pomalo počele vezati samo bračnom ljubavlju koja je bila izražena obostranom privolom (*consensus*). Patriciji<sup>6</sup> su prvo poricali valjanost takva braka, ali on se ipak afirmirao. S obzirom da je kućna tradicija počela umirati, razvila se svijest o čovjekovoj društvenoj naravi po kojoj su svi ljudi ravnopravni jer su braća i građani istoga svijeta. Sve se više počinje cijiniti osobnost kao osnovna bit čovjeka. U doba Rimskoga Carstva nije bila određena posebna pravna forma za sklapanje braka. Bio je dovoljan običan pristanak

<sup>2</sup> Zrinka ERENT-SUNKO, Obitelj u demokratskoj Ateni – institucija i polis u malom, u: *Zbornik PFZ*, Zagreb, 2007., 621.

<sup>3</sup> Titula najviših činovnika u mnogim grčkim antičkim polisima. Prvotno su bili zastupnici plemstva, a poslije i najbogatijih građana. Poslije se naziv arhont upotrebljavao u različitim značenjima. Židovima su arhonti bili članovi sinedrija u Jeruzalemu i predstojnici židovskih općina u dijaspori. U Bizantu naziv arhont nose visoki civilni dostojanstvenici, činovnici u administraciji, poneki crkveni dostojanstvenici itd.

<sup>4</sup> Zrinka ERENT-SUNKO, Obitelj u demokratskoj Ateni – institucija i polis u malom, u: *Zbornik PFZ*, Zagreb, 2007., 625.

<sup>5</sup> Usp. Anton BENVIN, *Obitelj kroz povijest*, 1972., 40.

<sup>6</sup> U antičkom Rimu plemići po rođenju, potomci prvaka rodova koji su tvorili nekadašnji kraljevski senat. Bili su u opreci prema svim ostalim staležima, odnosno pučanima (plebejcima).

(*consensus*) koji je morao biti popraćen zajedničkim stanovanjem (*cohabitatio*).

### Obitelj u kršćanskomu srednjem vijeku

I nakon pokrštenja razni su narodi zadržali svoje običaje i poglede na brak. Za germanske je narode, na primjer, ženidba bila plod dogovora dvaju klanova, a ne osobni ugovor muškarca i žene. Dosta je vremena prošlo dok Crkva nije unijela svoje gledište, uzeto iz rimskoga prava, da se brak zasniva bitno na privoli (*consensus*). Mladić je od djevojčina oca dobio skrbništvo nad mladom.

Kod Kelta, Angla i Saksonaca ženidba se smatrala kupoprodajnim ugovorom. Ženu bi dali kao robu, a skrbnik ili klan bi za nju dobio odgovarajuću cijenu. Tek se oko 11. stoljeća počela pridavati pažnja pristanku djevojke.

Kod većine naroda koji su stupili na scenu povijesti u prvom tisućljeću otac je imao vlast nad djecom. Mogao ih je prodati, odrediti sina za svećenika, prinuditi kćer na udaju i sl. Sin bi se odvojio od očeve vlasti onda kada bi stupio u vojsku. Na Istoku se od 8. stoljeća smatra valjanom i obveznom čisto crkvena ženidba na građanskom području (u zapadnoj Crkvi to će biti nakon Tridentskoga koncila). Od 9. stoljeća njezin je konstitutivni element vjenčanje bez kojega nema sakramenta. Svećenik je davao blagoslov. U 11. stoljeću Crkva je na Zapadu dobila opću vlast nad ženidbom. Crkveni su propisi uređivali i građanske i vjerske učinke braka.<sup>7</sup> U to se vrijeme razrađuje teološka misao o sakramentima. Ženidbi se priznaje status sakramenta. U prvom tisućljeću Crkva ističe čudoredne

elemente kršćanskoga braka. Ženidbi se posvećivala poglavito pastoralna briga. U doba skolastike Crkva stvara svoju sintezu teologije braka. Tvorni je element ženidbe prenesen od plemena ili oca na mladence. To je u zbilji značilo da se mladencima priznala punoljetnost supruga. Kada je to utvrđeno, sve ostalo pada u drugi plan: roditeljska nagodba, zaručke, miraz itd. Sam ženidbeni liturgijski blagoslov svećenika pao je u drugi plan. Više nije važno je li pristanak na brak javan ili tajan. Zato će u Crkvi na Zapadu biti priznata sakramentalna i pravna vriednost tajnim ženidbama.

Na Koncilu u Tridentu u 16. stoljeću dekretom *Tametsi* bit će uvedena obvezna crkvena kanonska forma. Po toj formi brak će biti valjan samo ako je sklopljen pred župnikom (ili opunomoćenim svećenikom) i dva ili tri svjedoka.<sup>8</sup> Ova je odredba i danas važeće pravo Katoličke Crkve. U isto vrijeme kada djeluje Tridenstki sabor u Europi nastaje društveno-kulturno kretanje koje preko humanizma vodi sekularizmu. Dolazi do sekularizacije bračne ustanove na koju više ne reflektira samo crkveni zakon nego sve više država. U Engleskoj, na primjer, 1563. g. u doba Cromwella ima slučajeva čiste građanske ženidbe. Austrijski car Josip II. od 1781. do 1783. g. svodi ženidbeno zakonodavstvo na civilno pitanje.

### Industrijska revolucija

Za vrijeme 18. i 19. stoljeća, s pojavom industrijske revolucije, zaposlenost se iz sela premješta u gradove. Velik dio ruralnoga stanovništva preselio se u gradove

<sup>7</sup> Anton BENVIN, *Obitelj kroz povijest*, 1972., 45.

<sup>8</sup> Usp. DENZINGER-HUNERMAN, Kanoni o reformi ženidbe: Dekret „*Tametsi*“, u: *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo 2002., 380.

i zaposlio u tvornicama. Članovi obitelji svakodnevno su napuštali svoje domove kako bi odlazili na posao, i to ne samo muškarci, nego i žene i djeca kako bi što više doprinijeli svojoj obitelji. U počecima industrijskoga doba radne su smjene trajale od 12 do 16 sati, šest ili sedam dana u tjednu. Predah tijekom radnoga dana bio je moguć samo uz dopuštenje voditelja pogona ili vlasnika tvornice. U tim su uvjetima članovi obitelji malo vremena provodili zajedno i obitelj je sve manje bila središte života njezinih članova. Industrijska je revolucija razorila tradicionalnu proširenu obitelj, tim više što su neke ustanove (škole, bolnice...) preuzele neke obiteljske funkcije.

Društvena događanja između 1930-ih i 1950-ih godina (ekonomska kriza i Drugi svjetski rat) zadala su nov udar obiteljskoj zajednici jer su mnogi muškarci izgubili zaposlenje, pa time i ulogu hranitelja obitelji, ili su otišli na ratišta i izgubili život. Žene nužno preuzimaju nove uloge u obitelji. Žene su znale činiti većinu radnika u tvornicama jer su tvorničari smatrali da se one lakše prilagođavaju radu na stroju, lakše im je naređivati, a mogu ih plaćati s pola iznosa koji bi isplaćivali muškarcima. Radile su 12 i više sati na dan u tvornicama, a doma su morale voditi kućanstvo, brinuti se za djecu i nositi se s ozljedama muža ili djece. Rano industrijsko doba najveću je nehumanost pokazalo prema radu djece koja su s radom počinjala sa sedam ili osam godina, a nekada i u rudnicima sa samo pet godina.

### Modernizam

U širem smislu modernizam označava prijelaz iz tradicionalnoga, seoskog i agrarnog društva u sekularno, gradsko i industrijsko, ali u užem smislu odnosi se na složene promjene koje se događaju u

postrenesansnoj Europi kao posljedica racionalne organizacije života.<sup>9</sup> Nove su se društvene promjene odrazile na status žena u obitelji. Tijekom povijesti žene su imale manje privilegija, a uloga žene bila je: žena – majka – domaćica. Ženski se pokreti zalažu za pravo glasa žena na svim poljima.

Pridaje se sve veće značenje spolnom užitku i taj se užitak odvaja od osjećaja grijeha i krivice te jača želja za privatnošću obiteljskoga života. I bračna zajednica doživljava promjene. Početkom 18. stoljeća ljubav postaje značajnim čimbenikom kod izbora bračnoga partnera. Parovi ulaze u brak zbog ljubavi, a ne radi koristoljublja. Ulazak u brak po kriteriju ljubavi, što podrazumijeva osobni izbor partnera, utječe na promjenu percepcije bračne zajednice. Ona se shvaća kao osjećajna, a ne isključivo kao ekonomska jedinica.<sup>10</sup> Veća seksualna sloboda rezultirala je promijenjenim odnosom između bračnih partnera, a porastao je i broj nezakonite djece.

### Era postmodernizma

Život u postmodernim obiteljima roditeljima pruža više mogućnosti u osobnom, profesionalnom i socijalnom životu nego u modernim obiteljima. Majke se odlučuju na ulogu majke i poslovne žene, brigu o djeci sve više preuzimaju profesionalci, a rastave brakova su u porastu, kao i obitelji s jednim roditeljem. Tako su djeca u postmodernim obiteljima izvrnuta dualnoj socijalizaciji, uz roditelje i u institucijama. Postmoderna se djeca moraju prilagođavati dvjema sferama života.

<sup>9</sup> Maja LJUBETIĆ, *Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu*, Split, 2006., 5.

<sup>10</sup> *Isto*.

Postmoderne su obitelji najčešće malobrojne i neovisne o rodbini. Jedno od osnovnih obilježja takvih obitelji jest utemeljenost većine života na elektroničkom planu. Značajno je veća potreba za intelektualnim radom. Suvremeni teoretičari obitelji zalažu se za, ovisno o svojim uvjerenjima, modernu (David Popenoe) ili postmodernu obitelj (Stacey Langwick). Postoje autori, poput Davida Elkinda, koji naglašavaju potrebu kombiniranja najboljega od njih te gledaju kako, u kontekstu razvoja postmodernizma, nastaje nova forma obitelji koju je moguće nazvati vitalna obitelj.

### Obilježja suvremene obitelji

Hegel navodi tri temeljna obilježja obitelji: jedinstvo koje predstavlja neposredni supstancijalitet duha, ljubav kao određenje toga jedinstva i uvjerenje o postojanju samosvijesti svoga individualiteta u tom jedinstvu, ali da u tom jedinstvu nitko ne može biti osoba za sebe već kao član. Antropolozi Claude Levi-Straus i Robert Rotenberg ističu tri obilježja obitelji: započinje brakom, sastoji se od muža, žene i njihove rođene i/ili posvojene djece i članovi obitelji su ujedinjeni u zajednicu. Ova se obilježja mogu samo djelomično prihvatiti jer danas sve više obiteljskih zajednica ne započinju brakom. Jedno od temeljnih obilježja suvremenih obitelji jest strukturalna raznolikost.

Tradicionalno, obitelj je bila stalna jedinica, sastavljena od bračnoga para i djece, ali takva percepcija obitelji uvelike se promijenila. Današnja obitelj ne ostaje u jednomu statičkom obliku koji će trajati zauvijek. Danas često kao skrbnike imamo samo majke koje izabiru majčinstvo bez braka: hoću dijete, ali ne i muža; zatim homoseksualne zajednice koje posvajanjem djece pokušavaju formirati

pravu obitelj. Postoji i posebna kategorija obitelji u kojoj zbog prirode posla jednoga od roditelja (pomorac, zrakoplovni tehničar/ka...) samo povremeno zajedno obitavaju i rjeđe neposredno komuniciraju. Sve su učestaliji ponovljeni brakovi, tj. obitelji u kojima odrastaju djeca s jednim od bioloških roditelja te maćehom ili očuhom.

### Zaključak

Institucija obitelji često je bila stavljana na kušnju, ali je odolijevala svim izazovima. Možemo zaključiti da će obitelj kao osnovna jedinica društva i dalje postojati, ali upitno je u kojem će se smjeru razvijati. S obzirom na to da se u današnjem vremenu svijet mijenja brže nego ikada prije, možemo zaključiti da će svaka od tih promjena zahvatiti i obitelj.

Što se tiče obitelji kod nas, vidljivo je tijekom posljednjega desetljeća otežano funkcioniranje suvremene hrvatske obitelji.<sup>11</sup> Sve je veći broj obitelji s jednim roditeljem, broj razvoda brakova je povećan. Tu su i financijski problemi, a u porastu su i homoseksualne zajednice te želja za posvajanjem djece. Hrvatska obiteljska struktura se sporo mijenja te još uvijek zadržava tradicionalna obilježja, ali polako je zahvaćaju moderni trendovi. Vrijeme i istraživanja će pokazati smjer u kojem će suvremena obitelj krenuti, kako u Hrvatskoj, tako i u svijetu.

<sup>11</sup> Usp. Petar-Krešimir HODŽIĆ, Obitelj pred izazovima sekularizacije, u: *Riječki teološki časopis*, Rijeka, 2012., 16.